

**SLOVENSKÁ FILOZOFIA POSLEDNÉHO POLSTOROČIA
Z POHLADU JEDNÉHO Z JEJ AKTÉROV**

S osobnosťou profesora Milana Ziga sa – azda nielen v bratislavskom či slovenskom kontexte – spája unikátny fakt: päť desaťročí (!) odučených na jednej katedre, a to na Katedre filozofie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pri príležitosti životného jubilea prof. Ziga sme s ním uskutočnili (dlhšie pripravovaný) rozhovor, v ktorom náš popredný filozof hovorí o svojom pôsobení nielen v slovenskej filozofii, ale podáva – okrem iného – svoj pohľad na vývinové podoby tejto katedry a sčasti aj slovenskej profesionálnej filozofie v danom období.

E. F.: *Celý aktívny život sa venujete vyučovaniu filozofie: sto semestrov na FiF UK a teraz už zopár ďalších na FF UCM v Trnave. Aký je váš pocit pri ohliadnutí sa na tie roky prežité s filozofiou?*

M. Z.: Na Filozofickú fakultu v Bratislave som prišiel študovať v roku 1953. Žiaľ, filozofia počas môjho štúdia i väčšiny učiteľovania bola zaťažená jedným vážnym neduhom: tlakom politických miest na jej čoraz väčšiu ideologizáciu so snahou napokon ju ideológiou nahradiť. V roku 1952 za týmto účelom na vysokých školách vznikli aj osobitné pracoviská. Myslím si však, že iniciátori tohto zámeru zabudli okrem iného na to, že mnohí z učiteľov týchto inštitúcií sú svojím zmýšľaním príliš zakotvení v hodnotovom svete európskej kultúry a považujú aj marxistické myslenie za jeho legitímnu súčasť (napríklad vzhľadom na medzivojnovú ľavicovú avantgardu), než aby boli ochotní bez výhrad prijať ponúkané dogmatické vulgarizácie. Výsledkom bolo to, že sme akceptovali dobovú spoločenskú objednávku, no s tichšie či hlasnejšie vyslovovaným *ale*.

Na fakulte boli vtedy dve katedry filozofie. Jedna „Hrušovského“, ktorá pokračovala v akademickej tradícii štúdia filozofie, druhá „Hanzelova“, ktorá pripravovala filozofov, z ktorých väčšina mala pôsobiť na iných odboroch či fakultách v spoločnom základe. Kmeňovo sme ako študenti patrili na tú prvú, učili nás však učitelia z oboch. Katedry úzko spolupracovali a postupne splývali. V roku 1956 som sa (ako štvrtoročiak) stal asistentom na druhej z nich. Za niekoľko rokov som ako učiteľ spoločného základu vystriedal takmer všetky fakulty Univerzity Komenského, najviac som sa však venoval fyzikom.

Našťastie, vedúci katedry (hoci sám ideológ, a nie filozof) dbal na to, aby sa učitelia popri výučbe a ďalších činnostiach verejného charakteru primerane venovali aj vedeckej práci a prezentovali sa publikačnými výsledkami. Vytváral nám na to aj vhodné podmienky. Takmer všetci sme boli v nejakej etape rozpracovanosti kvalifikačných prác, teda na vedeckých seminároch bolo o čom diskutovať. Boli medzi nami však aj pokročilejší a rozhľadenejší kolegovia s inšpiratívnymi myšlienkami: z „Hrušovského“ katedry najmä J. Martinka, z „Hanzelovej“ zasa V. Černík. No najmä akosi spontánne medzi nami prevažovala družnosť a spolupráca, s čím sa nemohli pochváliť všetky katedry. Za jednu zo svojich životných výhier považujem to, že hoci som polstoročie strávil na pracovisku, ktoré muselo prekonať nejednu ťažkú krízu spôsobenú vonkajšími okolnosťami, prežil

som ho v ľudsky obdivuhodne žičlivom prostredí. Rád dodávam, že i súčasné, posledné roky učiteľovania trávim v podobnej spoločnosti väčšinou mladých tvorivých osobností Katedry filozofie trnavskej UCM.

E. F.: *Odkiaľ sa u vás vzal záujem o štúdium fyziky a ako to išlo dovedna s filozofiou?*

M. Z.: S fyzikou to bolo tak: Ako študent prvého ročníka tradičnej kombinácie filozofia – história som začal pociťovať, že čosi tu nehrá. Štúdium sa mi zdalo príľahké a oba predmety akosi veľmi podobné. (Až neskôr som pochopil, že príčinou bola už spomínaná ideologizácia.) Závidel som kolegovi z kombinácie filozofia – psychológia, že študujú taký ozajstný druhý predmet. Zneistený spomenutým negatívnym pocitom a inšpirovaný skvelým spájaním dejín filozofie s dejinami vedy (fyziky) v prednáškach z logiky V. Filkorna rozhodol som sa (spolu s priateľom R. Šimom) študovať tiež čosi rovnako objektívne, overiteľné. Požiadali sme teda o zmenu kombinácie na filozofiu – fyziku. Tá síce úradne nejestvovala, ale napodiv nám až z Prahy dali výnimku. Ako „výnimoční“ fyzici sme túto kombináciu po rôznych dobrodružstvách aj vyštudovali, ale ani výnimočne nás nenapadlo fyziku praktikovať. Napriek tomu (budem hovoriť iba za seba) štyri roky štúdia fyziky (a množstva matematiky v jej rámci) pozitívne poznamenalo moje myslenie. Pri nejednej špekulácii či tendencii k ideologickému úletu mi fragmenty „fyzikálneho svedomia“ našepkávali: Pozor, chýba verifikácia, pozor na exaktnosť!

Prvých asi sedem rokov som väčšinou viedol semináre z filozofie, najmä pre fyzikov a matematikov. Jasne som smeroval k dejinám filozofie a dejinám fyzikálnych vied, ale zaujímal som sa aj o filozofické otázky súčasnej fyziky. A tak ma potešilo, keď sa niekoľkí z mladých, ale už zreých fyzikov rozhodli definitívne skončiť s dožívajúcimi reliktnými dogmatického znehodnocovania moderných fyzikálnych teórií (označovaných v tom čase dokonca za „pavedy“) vydaním reprezentačného zborníka prác popredných sovietskych fyzikov a astronómov pod názvom *Filozofické problémy fyziky a astronómie*. Jeho cieľom bolo ukázať, že v ich dielach sa takéto ideologické zvrátenosti vôbec nevyškvtujú. Zborník inicioval (myslím) R. Zajac, vtedy významný pracovník vydavateľstva VPL (a neskôr historik modernej fyziky), a spolupracovali na ňom o. i. teoretický fyzik M. Petráš, astronóm J. Štohl a iní. Mal som česť napísať k nemu úvodnú štúdiu. Vyšiel v roku 1962 a bol to prvý neproklamatívny začiatok budúcej, síce nesústavnej, ale predsa len spolupráce medzi filozofmi a prírodovedcami (nielen fyzikmi) v nasledujúcich desaťročiach, v ktorých ju významne ovplyvnilo vytvorenie regulárnych kombinácií filozofie s prírodnými vedami, najmä s fyzikou a biológiou.

V 70. rokoch spolupráca s prírodovedcami prebiehala v rámci tzv. filozoficko-metodologických seminárov. Od konca 70. rokov ich výbor Slovenskej filozofickej spoločnosti organizoval raz ročne ako celoslovenské interdisciplinárne monotematicky zamerané podujatia, na ktorých sa diskutovalo o filozofických otázkach nastoľovaných súčasnou prírodovedou. Pokiaľ ide o mňa, v štvrtstoročí 1960 – 1985 som publikoval viacero štúdií a odborných článkov venovaných tejto problematike. V procese prechodu na výučbu v odbore filozofia som niekoľko rokov prednášal aj filozofiu prírodných vied.

E. F.: *Vašou hlavnou „parketou“ v pedagogickej i výskumnej práci boli dejiny filozofie. Čo vás k tejto voľbe viedlo a ako sa realizovala?*

Keď sa po absolvovaní učňovských a tovarišských rokov ukázala možnosť presunúť ťažisko pedagogického pôsobenia do výučby filozofov-špecialistov, bolo už jasné, že ma to ťahá k dejinám renesančnej a novovekej filozofie. Túto orientáciu však narušili dve udalosti. Po prvé, žili sme „krásne roky šesťdesiate“ a bolo sa treba obracať aj v iných sférach, napríklad v publicistike. Po druhé, formoval sa a začal sa realizovať veľkolepý projekt I. Hrušovského – *Antológia z diel filozofov*. Nesmierne som si vážil, že ma doň ako benjamínka zahrnul, a to priam po svojom boku. Navrhol mi totiž v jednom z častých rozhovorov (ktoré sme viedli, keď som ho odprevádzal z fakulty pod hrad k jeho bytu na Dankovského ulici), aby som sa k nemu pridral pri zostavovaní a redigovaní jej 7. zväzku. Bolo sa treba rýchlo „doškoliť“ aj vo filozofii 19. storočia, ba do zväzku aj prekladateľsky zasiahnuť (okrem podielu na úvodnej štúdii a medailónkov filozofov). Tým bol zavŕšený aj rozsah môjho pedagogického pôsobenia do budúcnosti...: od renesancie po Bergsona.

Pretože v minulom čísle *Filozofie* vyšla aj moja štúdia o edícii *Filozofické odkazy (FO)*, nebudem sa tu rozširovať o editorských, prekladateľských, autorských a iných povinnostiach, ktoré ma odvádzali od sústavného skúmania osvietenskej filozofie či akéhokoľvek iného projektu aj v ďalších rokoch

E. F.: *Značnú časť svojho času ste však venovali aj popularizácii filozofických myšlienok, ktoré sa aj vďaka vám dostávali do širšieho kultúrneho povedomia...*

M. Z.: Veľa úsilia som venoval popularizácii filozofických poznatkov, a to najmä z jej dejín. Po sólistických začiatkoch v denníkoch a týždenníkoch som ako člen skupiny *RIZIKUS* (pseudonym odvodený od mien Riška, Zigo, Kusý, neskôr však prispievali aj ďalší kolegovia) výdatne participoval na seriáli *Veľkí sveta*, ktorý vychádzal v 60. rokoch v dvojtyždenníku *Príroda a spoločnosť (PaS)*. Naplno som túto činnosť znovu rozvinul v 90. rokoch (s presahom aj po roku 2000) v *Historickej revue*. Vyvrcholením bola relácia Slovenského rozhlasu *Príbehy veľkých myšlienok a tých, čo ich tvorili*. Vznikla na podnet pani redaktorky Balážovej a v mesačnej periodicitе sa vysielala v r. 1995 – 2002. Odvysielalo sa asi 60 – 70 relácií.

Náročnejšie formy tejto publicistiky sa objavili aj v literárnych časopisoch (Slovenské pohľady, Kultúrny život, Literárny týždenník a i.). Práve publicistické žánre mi najviac dovoľovali narúšať formulačné stereotypy oficiálnej filozofie, preto ma priťahovali.

Napokon sa ešte zmienim o spoluautorstve v prípade ponovembrovej stredoškolskej učebnice (Waldschütz – Kiczko – Marcelli – Zigo, *Dejiny filozofie*, 1993). Napísal som do nej časť o renesančnej a novovekej filozofii. Mám dobrý pocit najmä z toho, že som – podnietený vtedajšími heslami o „vstupe do Európy“ – dopísal aj do ďalších častí textu osobitné, graficky vyčlenené krátke dovetky, až podkapitolky o našich nie najchudobnejších filozofických stykoch s európskym myslením, a to prinajmenšom už od čias Jána Sambuckého...

E. F.: *Doterajšie odpovede naznačujú, že vaše osobnostné dozrievanie kulminovalo približne v polovici 60. rokov. Ako ste tieto roky vo filozofii prežívali, čím na vás pôsobili inšpiratívne, čím prípadne nie...*

Pre moju generáciu boli tieto roky obdobím veľkého prelomu, výziev, a najmä veľkej konjunkcie: Zhŕklo sa tu v krátkom čase toľko výhrad proti včerajšku, toľko koncepcií „nových zajtrajškov“, toľko itinerárov „nových ciest“, a najmä toľko reálnych úloh, ktoré sa museli naliehať riešiť, že sa to všetko pospleť do gordického uzla. A každý návrh na jeho rozpletenie sa začínal od inej nitky. Do rozpletania sa pletli aj filozofie. Pracovali intenzívne hlavne na problematike človeka a humanizmu.

Osobne som za hlavný výsledok tejto situácie v oblasti filozofie považoval to, čo si pre seba nazývam „paradox veľkého odklatica“: Pristúpením na množiace sa návrhy na dialóg marxistická filozofia fakticky (i keď neoficiálne) rezignovala na opovážlivo uzurpovaný titul vrcholu filozofického poznania, čím sa (paradoxne) pokúsila zrovnoprávniť s ostatnými.

Oslobodzujúci pocit zo zaradenia sa marxistickej filozofie do otvoreného konkurzu s ostatnými koncepciami som spontánne prejavil v štúdiu publikovanej v časopise *Filozofia* v roku 1966 pod názvom *Filozofické východiská a interpretácia vedeckých poznatkov*. Bezprostredným podnetom na jej napísanie bola snaha definitívne sa vyrovnáť s falošným názorom – propagovaným napríklad na ideologických školeniach prírodovedcov –, že metodologickým zdrojom ich úspešného vedeckého bádania môže byť *jedine* aplikácia postupov materialistickej dialektiky. Preto som v spomínanej štúdiu rozvážal myšlienku, že rôzne, často aj protikladné filozofické koncepcie môžu mať pomerne široké „spoločné miesta či oblasti“, teda priestory zhôd. A tak napriek svojej zásadnej odlišnosti môžu pôsobiť napríklad na rozvoj prírodných vied (ale aj na hociktorú inú oblasť vedy) v princípe rovnako. Zisťovanie rozdielov (ktoré sa predsa len napokon musia prejavíť) je už vecou ďalších analýz, či už historickofilozofických, alebo dejinnovedných. Teoretickofilozofickým pozadím tejto tézy bola, nazdávam sa, idea univerzálnosti racionality.

Niektu teraz možno zaváha. Ako som sa mohol v časoch boja o „socializmus s ľudskou tvárou“ zaoberať takýmito vedľajšími otázkami? Pre mňa to neboli vedľajšie otázky, hoci hlavný bol vtedy skutočne problém človeka a ľudskej autentickej. A tak v publicistike som s „antropologizmom“ koketoval aj ja, no v skutočnosti som v jeho neprimeranej expanzii videl nebezpečenstvo ohrozujúce marxistickú filozofiu. So záujmom som napr. sledoval úsilie Mira Kusého vytvoriť koncepciu „inštitucionálnej revolúcie“, ale považoval som to už za uvažovanie mimo filozofie.

Uvažovanie o človeku v slovenskej filozofii poväčšine nadväzovalo na juhoslovenské, a najmä české zdroje. Tie boli dostatočne hlboko filozoficky zakotvené. Českí kritici vtedajších pomerov sa často dovolávali Masaryka, no ich ozajstným filozofickým zdrojom bola najmä fenomenológia, udomácnená a modifikovaná J. Patočkom, ďalej rôzne podoby existencializmu a bezprostredne najmä K. Kosík. Slovenským textom o problematike človeka, jeho alienácie, o spôsoboch jej prekonávania, napísaným hlavne pod vplyvom A. Schaffa, E. Fromma, R. Garaudyho, existencialistov a do veľkej miery i českých kolegov, pri všetkej úcte chýbalo, nazdávam sa, práve hlbšie filozofické pozadie v dôsledku neexistencie tradície fenomenologickej filozofie u nás. Tento nedostatok

ihneď zaznamenal J. Bodnár a snažil sa zborníkom textov z fenomenológie a existencializmu urobiť prvé kroky k náprave. Na bratislavskej katedre filozofie sústavnú činnosť v tomto smere dlhé roky potom realizoval J. Piaček so svojim seminárom.

E. F.: *Jednou z osobností modernej svetovej filozofie, ktorej ste vo svojich prácach venovali pozornosť, je francúzsky filozof G. Bachelard. Čo vás k nemu priviedlo?*

M. Z.: Keď sa človek zaoberá vývinom prírodných vied (či vied vôbec), nemôže sa nedotknúť problematiky ich metodológie. V rámci marxistického myslenia platí ako axióma, že metódou vedeckého poznania je dialektika. Nebolo mysliteľné nevenovať jej pozornosť, najmä keď som filozoficky vyrastal v tieni „večne zeleného“ problému vzťahu takzvanaj dialektickej a (netakzvanaj) formálnej logiky.

Osobne som mal neodbytný pocit, že pri výklade dejín, a tobož hlbín ľudskej bytosti alebo ľudskej tvorby (najmä umeleckej) môžu byť dialektické prístupy použiteľné i podnetné. A tak som v duchu vyššie opísanej koncepcie „spoločných miest“ hľadal aj iné podoby dialektiky, ktoré by mi ujasnili to, čo mi v marxistickom výklade chýbalo alebo uniklo. Ešte v tom ročníku *Filozofie*, v ktorom vyšla štúdia o „spoločných miestach“, vyšla aj informatívna stať „*Dialectica*“ a *filozofia vedeckého poznania*, predstavujúca slovenskému čitateľovi významnú medzinárodnú švajčiarsko-francúzsku filozofickú revue s osobitým dôrazom na všeobecné i špeciálne problémy metodológie vied. V jej záhlaví sa skveli mená zakladateľov: F. Gonseth, G. Bachelard a P. Bernays: dvaja matematici a jeden fyzik a historik fyziky (G. Bachelard). Medzi členmi redakčnej rady ma zaujal najmä meno J. Piageta.

Práve v čase môjho stretnutia s *Dialectikou* akýmsi riadením osudu do mojej knižnice pribudla Piagetom vydávaná encyklopédia *Logique et connaissance scientifique (Logika a vedecké poznanie, 1967)*. V rozsiahlej časti o logike venuje jeho spolupracovník L. Apostel asi dvadsať strán aj pokusom o dialektickú logiku. Medzi nemnohými autormi uvádza aj V. Filkorna z bratislavskej univerzity, ktorý „vo svojich dejinách logiky postupoval v smere syntézy formálnej logiky a logiky dialektickej“ (s. 372). Odvoláva sa pritom na anglický preklad *Predhegelovskej logiky* z roku 1963 (*Pre-Dialectical Logic*). Skutočnosť, že som aspoň na malú chvíľu mohol byť očitým svedkom penetrácie nie síce výsledku, ale aspoň pozoruhodnej snahy nášho vedca (navyše môjho učiteľa) do sveta takmer neprístupného našim humanitným vedám, bola pre mňa dlhotrvajúcim zážitkom.

Najväčším objavom hľadania dialektiky v *Dialectike* bol G. Bachelard. Ako všetci predstavitelia *Dialectiky* bol aj on vyznávačom „otvorenej filozofie“, filozofického a vedeckého myslenia ako ustavičnej spontánnej hry empirie a teórie. Vychádzal z toho, že „pravda je dcérou sporu, a nie súhlasu“, sledoval zložitosti dialektiky teórie a praxe, skúmal smerovanie „vektoru poznania“, aby tým dosiahol jasné rozlíšenie klasickej vedy od vedy modernej, poklasickej. Tu je aj rozhranie filozofickej interpretácie Bachelardovej filozofie vedy: Možno ju chápať buď ako idealistickú (rozum vytvára skutočnosť), alebo ako materialistickú (rozum síce vytvára reality – fenomény, no ich podstata nikdy nepretíha svoje zakotvenie v prírodnej realite). Netreba pokračovať. Hra slovne ťažko opísateľného trblietania sa reality a racionality, skutočného a virtuálneho atď. je rozohraná....

Tento nový, naskrze nehegelovský pohľad na vzťah reality a jej vedeckého zvládnut-

tia bol nepochybne v mnohom znepokojujúci, ale utvrdzoval ma v presvedčení o potrebe dialektického myslenia. Uspokojivé (hoci zrejme nie vyčerpávajúce) riešenie tohto problému som neskôr našiel v Černíkovej koncepcii typov racionality. (Doteraz si vyčítam, že som prepásol príležitosť podieľať sa priamo na jej vytváraní a rozpracúvaní.) Ku kladom si môžem azda pripísať iba to, že som sa neskôr v edícii FO pričínil (s K. Korenou) o vydanie Bachelardovho hlavného spisu z tejto oblasti *Nový duch vedy* (1981, originál z r. 1934), v ktorom okrem iného svojou koncepciou *ruptúr* vo vedeckom poznaní o pár desaťročí predstihol (v niektorých aspektoch) slávnu knihu T. S. Kuhna.

Tým by som s Bachelardom mohol skončiť. Lenže nevdojak som sa dotkol aj tej časti jeho diela, na ktorú som vskutku nemal „výučný list“. Boli to jeho práce o predvedeckom, mytologickom a paravedeckom myslení, o „psychoanalýze“ (svojsky poňatého a na jungovskej koncepcii archetypov budovaného) výkladu „snenia“, predpoznania a napokon úsvitov poznania. Boli to texty plné fantázie, vyjadrené primeraným básnickým jazykom, ktoré začali prenikať aj k nám a vyžadovali si pohľad (našťastie nie postoj) niekoho informovaného. Tak som mal česť v r. 1970 písať doslov k jeho *Psychoanalýze ohňa* a o dvadsať rokov neskôr (v roku 1989) k *Poetike priestoru*. Snažil som sa tohto „filozofa s dušou básnika“ v rámci svojich možností priblížiť slovenskému čitateľovi. Verím, že sa ho v tomto ohľade ujmu niektorí mladí kolegovia, pretože nám má stále čo povedať o svete i vede, a to jazykom, ktorý čaruje.

Bachelard ma za túto moju snahu bohato odmenil: Rozvinul vo mne schopnosť „dvoj pohľadu“, ktorá ma zaujala už pri pohľade cez čudesný konvexno-konkávny Kuzánskeho beryl, a pridal k tomu toľko skvelých jazykových aj štylistických inšpirácií, že som z nich dokázal využiť iba nepatrný zlomok. Poďakoval som sa mu v eseji-recenzii v *Slovenských pohľadoch* z roku 1970, nazvanej *Plameň Bachelardovej sviece*.

E. F.: *Bachelard je, ako ste to práve opísali, napokon iba epizódou, i keď významnou, vo vašom vývine. Myslím však, že hlavný trend vášho vedeckého záujmu zachytáva kniha Pohľady do novovekej filozofie z roku 1987.*

M. Z.: Áno, tá kniha nie je a ani nechce byť monografiou, no to neznamená, že jej chýba základná idea (a možno iba jednotiaci étos). Kľúčové slovo je tu „trend“. Ten totiž ďaleko predbieha zámer pokúsiť sa o knihu, a to takmer o štvrtstoročie. Stačí sa pozornejšie pozrieť do mojej bibliografie: Podchvíľou sa tu objavuje štúdia či článok venovaný nejakej osobnosti, udalosti či problému 16. – 18. storočia. Dôvody napísania týchto textov sú rozmanité, často nesúvisia, a predsa... Keď sa nahromadia a keď sa v druhej polovici 70. rokov stanú súčasťou hlavného predmetu mojej pedagogickej činnosti, začnú niekedy najneočakávanejším spôsobom odkazovať jeden na druhý, ba i tie už jestvujúce na tie, čo by som mal ešte len napísať. (Niektoré z nich som i napísal, iné som si najmä sám sebe zostal dlžný.)

To je zárodočná chvíľa knihy, ktorá by nesystematicky, a teda iba rapsodicky zachytala na niektorých fenoménoch renesančného, a najmä osvietenského myslenia zrod modernej Európy, našej, ako som presvedčený, domovskej obce z mravného i duchovného hľadiska.

Možnože viacerí, ba možno i mnohí sa proti poslednej vete vzbúria, pretože sa vôbec do tejto obce nenastáhovali alebo ju už z rôznych príčin opustili. Je však nepopierateľné, že práve v oblasti renesancie, a najmä v období osvietenstva vznikali spoločenstvá nového veku s mohutnejšími nárokmi na slobodu myslenia, bádania a názoru a zároveň vrastajúceho zmyslu pre náboženskú a politickú toleranciu, morálnu zodpovednosť a vo väčšej či menšej miere aj pre sociálnu spravodlivosť.

Napriek tisíc násobnému porušeniu týchto princípov od čias, keď boli vyhlásené, do čias, keď sa tu nimi zaoberám, znamenali (a znamenajú) pre mňa základ civilizovanej spoločnosti. No práve preto, že ich toľkí (ba často už ich hlásatelia) porušovali, nezaujímali ma všeobecné charakteristiky týchto období (t. j. deklarácie, ktoré vydávali), ale išlo mi skôr o štúdium konkrétnych, živých podôb, spojenectiev a konfliktov, variácií na danú tému, rigorizmu a irónie, namyslenosti a podceňovania a všetkého ostatného, čím sa títo „klasici“, ktorým poväčšine išlo v princípe o to isté, častovali.

Pohľady mali skrátka zachytiť svojich protagonistov uprostred ich sporov medzi pochybnosťami a „istotami“. Išlo napríklad o nabúranie predstáv, že štyria francúzski mechanistickí materialisti zastávali rovnaké názory. Ako pohrdlivo (a nezaslúžene) sa konciliantný Diderot vyjadroval o La Mettrie, ktorý im vraj robil „hanbu“! To je však detail v porovnaní s knihou, v ktorej si dal námahu vyvrátiť Helvétiov spis *O človeku* (odsúdený na spálenie). Nie, títo osvietenci na seba nedonášali, čosi také im bolo absolútne cudzie. Ukazovali (možno aj nám), že aj v rámci mocenského a duchovného absolutizmu je možná demokratická polemika o pravde...

Predmetom knihy však nie je iba osvietená filozofia. Začína sa renesanciou, spomínaným Mikulášom Kuzánskym, majstrom „splývania protikladov“, a pokračuje Kopernikovou revolúciou. Chýba tu však Michel de Montaigne, hoci v texte sa sporadicky vyskytuje. Musím sa k nemu vrátiť ako ku klasickému začiatku nastoľovania a rozvíjania sa hodnôt občianskej spoločnosti. A chýba tiež vznešené myslenie Florentskej platónskej akadémie, kulminujúce v Mirandolovej prednáške o dôstojnosti človeka..

To všetko sú medzery, ktoré som mienil zaplniť v *Pohľadoch II*. Pokúsim sa aspoň o to, čo stihnem. Samozrejme, veľa zostáva dlžný aj Pascalovi. Tu sa ukazuje iba ako skvelý polemik a kritik anticipujúci nebezpečnosť podlosti médií (a tých, čo im vládnu). Avšak autor, čo si ho váži, nemôže obísť jeho frustrácie z „mlčania nekonečných dialok“ ani závrate z hĺbok ľudskej existencie...

E. F.: *Pred niekoľkými rokmi ste na Katedre filozofie a dejín filozofie FiF UK prišli s iniciatívou vytvoriť v rámci grantových výskumných úloh aj čiastkovú úlohu venovanú vývinu filozofie na slovenských vysokých školách od polovice dvadsiateho storočia doteraz. Ako vznikla takáto iniciatíva?*

M. Z.: Pri recenzentskom posudzovaní rukopisu kolektívnej práce *Dejiny filozofie na Slovensku v 20. storočí* (1998) som zaregistroval, že v ňom absentuje stať o filozofii na vysokých školách v 50. – 90. rokoch, a tým aj hodnotenie práce desiatok filozofov, ktorí v tom čase formovali a sčasti – vedno s ďalšími desiatkami spomenutých autorov – občas i deformovali vývin slovenskej filozofie. Publikovali predsa značný počet štúdií v akademickom časopise *Filozofia*, v rôznych zborníkoch a už pred rokom 1989 vydali aj

zopár kníh. Nehovoriac o tom, že sa niektorí z nich – v dobrom i zlom – zúčastňovali organizovania pedagogického a výskumného procesu na svojich pracoviskách, ako aj vo vedeckej spoločnosti pri SAV.

Dejiny filozofie na Slovensku jednoducho nemôžu nevšímavo obísť výrazné rozšírenie jej inštitucionálnej základne na vysokých školách v druhej polovici 20. storočia (dokonca v dvoch fázach: v r. 1952 a po r. 1970). I keď tieto pracoviská zakladali politické orgány za účelom rozšírenia ideologického pôsobenia v rámci tzv. spoločného základu, publikácie mnohých ich pracovníkov preukazujú vedomé alebo spontánne prihlásenie sa k pôvodnej filozofickej identite autora.

Spomínanú výskumnú úlohu som zamýšľal ako *celoplošnú*, čakal som, že sa do nej zapoja pracujúci všetkých doterajších i terajších filozofických pracovísk na vysokých školách. Zatiaľ sa však náš výskum obmedzuje na katedru filozofie na FiF FUK. Bol by som nesmierne rád, keby na túto ponuku zareagovali ďalšie filozofické pracoviská.

E. F.: *Ako vy osobne vnímate situáciu na bratislavskej Katedre filozofie v období po historickom prelomovom novembri 1989? Bola podľa vás katedra naň pripravená, alebo ju zaskočil? Jednoducho: Ako bola schopná reagovať na túto udalosť?*

M. Z.: Desiatročie 1980 – 1990 je pre moju autobiografiu obzvlášť dramatické, takže musím začať trochu širšie. Na jeho začiatku som dostal dekrét profesora dejín marxisticko-leninskej filozofie a hneď potom som sa stal vedúcim Katedry filozofie. Prvá morová rana, ktorej som musel vo funkcii čeliť, bolo to, že sme nedostali „smerné číslo“ pre prvý ročník. To znamenalo, že prvýkrát v dejinách Filozofickej fakulty nemal byť otvorený prvý ročník filozofie, odboru, ktorý dal fakulte meno! Napokon sa to vyriešilo (hoci o rok nasledovala repríza). Katedra fungovala v očakávaní premien. Usiloval som sa podporovať zmysluplné zjednocovanie bádateľskej práce katedry na báze nových výskumných úloh. Aj individuálna publikačná činnosť členov katedry sa sľubne rozvíjala. (V druhej polovici 80. rokov vyšlo na katedre dovedy najviac individuálnych i kolektívnych monografií).

V ovzduší bolo čoraz výraznejšie cítiť tendenciu k zásadnej zmene. Našťastie na katedre, ktorá bola na takéto „záchvevy“ príslovečne citlivá, sa o týchto zmenách začínalo čoraz intenzívnejšie uvažovať. Dost' zavčasu sa vytvorila „pracovná skupina“, ktorá postupne formulovala predstavu katedry a jej poslania *po*, ba aj obrysy študijných programov v očakávanej budúcnosti. Skupinu tvorili najmä M. Marcelli, J. Martinka, P. Cmorej, Z. Kiczková a L. Kiczko, s rôznymi podnetmi a pripomienkami sa pripájali ďalší. Katedra bola aj za pomoci pražských, brnianskych a viedenských priateľov na zmeny pripravená. Pokiaľ ide o mňa, rešpektoval som tieto snahy a vítal ich ako výraz premýšľania členov katedry o jej budúcnosti. Hneď v priebehu spoločenských zmien som podal na zasadnutí katedry rezignáciu, návrh na jej premenovanie a na zvolenie nového vedúceho katedry. Katedra vo všetkých bodoch súhlasila. Novým vedúcim sa stal prof. Miroslav Marcelli.

Krátko po novembri poverilo nové Ministerstvo školstva katedru organizáciou trojsemestrálneho doškolovania filozofov pôsobiacich na vysokých školách o najnovších filozofických problémoch a koncepciách za účasti popredných našich, českých, rakúskych a ďalších zahraničných prednášateľov. O tom všetkom však onedlho bude informo-

vat' štúdia (priamo z prostredia „prípravnej skupiny“), ktorá už vzniká v rámci úlohy spomínanej v predošlej otázke.

E. F.: *Aký je váš názor na súčasný stav našej filozofie a akú máte predstavu o jej perspektívach?*

M. Z.: Na začiatku odpovede na túto otázku chcem explicitne zdôrazniť, že rámcom môjho uvažovania nebola slovenská filozofia (ani filozofia na Slovensku), ale iba slovenská *profesionálna* filozofia, t. j. filozofia pestovaná na slovenských profesionálnych pracoviskách (inštitúciách). Tá si v tomto roku môže pripomenúť 88. výročie svojho jestvovania. Toľko rokov totiž uplynulo odvtedy, čo začala pôsobiť prvá katedra filozofie na bratislavskej Univerzite Komenského, ktorá bola aj prvým slovenským filozofickým pracoviskom.

Roky, v ktorých sa zarad'ovala do národnej kultúry, boli plné politických turbulencií. Okrem všeobecného ohrozenia rozvoj filozofie takmer po celý čas spomaľovali neúfichajúce a čoraz agresívnejšie snahy ideologizovať, ba transformovať ju priamo na ideológiu. A napriek všetkému je tu, dnes už zrelá, a hoci pribrzdená neprajnosťou čias – voči nej závažnejšou než voči väčšine iných humanitných odborov –, je pripravená produkovať aj originálne myšlienkové výkony a diela, ako sa patrí na vedeckú disciplínu, ktorá dospela k profesionalite.

Len na porovnanie so susedmi sa pozrime na juh: V čase, keď sa L. Štúr s priateľmi dohodli na kodifikácii spisovnej slovenčiny, vznikol v hlavnom meste Uhorska Filozofický ústav Maďarskej Akadémie vied. Prvý vrchol rozvoja maďarskej filozofie spadá do druhej polovice prvého decénia 20. storočia. Pozrime sa na západ: Približne v čase spomínanej Štúrovej aktivity na Pražskej univerzite už pôsobili filozofi ako A. Smetana či generácie českých herbartistov (Exner, Dastich a i.) a do začiatku 20. storočia sa tu objavila plejáda osobností vrátane prof. T. G. Masaryka.

To opäť len na ilustráciu, aby sme predišli u nás takému častému ahistorickému posudzovaniu udalostí. Máme byť na čo hrdí, a to napriek zaostávaniu, ktoré má korene v hlbšej minulosti i v ľahkovernosti nás samých, v nedostatku pracovitosti i odvahy, ktoré spomaľovali naše prebúdzanie sa z ideologických mrákot. Dnes sme však uznanými partnermi medzinárodného spoločenstva, a hoci si (väčšinou) uvedomujeme jestvujúce limity, máme mu čo povedať. November 89 nám priniesol slobodu názoru i prejavu. Tá otvorila priepuste myslieni, ktoré už na túto udalosť čakalo. Rozvoj filozofickej tvorivosti by nebol možný, keby sa predpoklady preň neboli naakumulovali už predtým.

A čo teraz? Nie som prognostik, a tobôž veštec. Pokúsim sa len stručne a tézovite zhrnúť svoj pohľad na súčasný stav našej filozofie a jej najbližšiu budúcnosť. (Musím tu spomenúť aj viacero mien. Prosím však čitateľa, aby to nebral ako hodnotenie, ale ako exemplá. Posledné, po čom túžim, je to, aby ma niekto považoval za „arbitra elegantiae“ slovenskej filozofie.)

Po prvé, aby som podložil svoje tvrdenia o vzniku nepochybne pôvodných prác v slovenskej filozofii, musím uviesť práce M. Marcelliho zo semiológie, práce F. Novosáda zo sociálnej filozofie, práce z logiky P. Cmoroja, ako aj iniciatívu, ktorú preukázal pri založení časopisu *Organon F*, ktorého vznik znamenal aj rozvoj analytickej filozofie

u nás. V tejto súvislosti uvádzam aj dve posledné knižky analýz a zamyslení T. Münza.

Po druhé, objavilo sa množstvo originálnych diel v rámci výskumných plánov VEGA, prípadne ďalších. Zoskupujú sa okolo nich – naprieč rôznymi pracoviskami – riešitelia oddaní svojmu problému: či už ide o dejiny slovenského filozofického a politického myslenia, alebo o problematiku filozofie mysle a kognitívnych vied, o metodológiu spoločenských vied, o filozofiu dejín filozofie atď.

Po tretie, a to je veľmi dôležité: Hoci zoskupovanie výskumníkov z pracovísk, blízkych si tematikou, ale i jednotlivcov do štátnych výskumných programov (diktované úsilím získať granty na svoju prácu) je nevyhnutné i pozitívne, pozitívnejším javom je to, že zárodoky týchto aliancií čoraz častejšie vznikajú spontánne a nebyť potreby grantových peňazí, boli by tu aj tak. Ak sa nemýlim, takto vznikla väčšina ponovembrových výskumných zoskupení. Spomeňme len výskumný kolektív feministickej filozofie (dnes už s Centrom rodových štúdií), rozrastajúci sa tím venujúci sa skúmaniu antickej filozofie, i ďalší, rozoberajúci rôzne aspekty fenomenologickej filozofie. Objavujú sa dokonca aj predpoklady systematickejšieho medievalistického filozofického výskumu u nás. Pri tomto – iste neúplnom – výpočte nemôžem nespomenúť rozvoj a diferenciaciu výskumu v oblasti etiky.

Nazdávam sa, že práve posledný uvedený, tretí typ iniciatív predstavuje v súčasnosti hlavnú nádej rozvoja všetkých oblastí slovenskej filozofie. Ak k tomu pribudnú aj done dávna nepredstaviteľné formy filozofickej komunikácie, akou je v súčasnosti už pár rokov existujúci internetový časopis skupiny mladých doktorov oboch trnavských univerzít (a ich kolegov) *Ostium*, o tvorivý rozvoj našej filozofie nemusíme mať obavy.

A vravím to opäť z vlastnej skúsenosti, ktorú som nadobudol ako dlhoročný školiteľ doktorandov a teraz už vari tri desaťročia ako aj predseda Celoslovenskej komisie pre obhajobu doktorských (predtým kandidátskych) prác z odboru dejín filozofie. S mnohými významnými tvorivými pracovníkmi tímov, ktoré som spomínal (ale aj s ďalšími, na ktorých sa v našom rozhovore nedostalo), som prežíval starosti a radosti pri završovaní ich kvalifikačných postupov. Môžem bez zaváhania povedať, že podobné talenty slovenskej filozofie dorastajú aj v súčasnosti. Jedna z podmienok jej rozvoja, tá, čo je v našich rukách, je tým splnená.

Zhovárala sa *Etela Farkašová*.